

RESTAVRIRANJE KOROŠKE AVBE IZ ZBIRKE POKRIVAL SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

Ana Motnikar, Ana Resnik

151

Izleček

Avtorici v članku na kratko predstavita tipologijo avb in se podrobneje posvetita koroški avbi iz zbirke pokrival Slovenskega etnografskega muzeja. Avba je bila restavrirana in konservirana v okviru diplomske naloge na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani. Predstavljeno je stanje predmeta pred posegom, temeljne dileme in odločitve pri restavriranju ter izvedba restavratorskega postopka. Na koncu so dodana še priporočila za hranjenje.

Ključne besede: tekstil, noša, pokrivala, avba, koroška avba, konserviranje, restavriranje

Abstract

The article briefly presents the typology of bonnets to then deal in greater detail with a Carinthian bonnet from the SEM's collection of headwear. The bonnet was restored and conserved as part of a degree dissertation at the Academy of Fine Arts and Design in Ljubljana. The article describes the condition of the object before the restoration intervention, the basic dilemmas and decisions concerning the restoration, and the course of the restoration procedure. It concludes with recommendations for preservation.

Keywords: textile, costume, headwear, bonnet, Carinthian bonnet, conservation, restoration

Uvod

Na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani (ALUO) že petnajsto leto teče dodiplomski študij restavradorstva, posvečen predvsem likovnim delom. Ta program do zdaj ni namenjal posebne pozornosti muzejskim predmetom, ki niso likovna dela. Z novimi programi po bolonjski deklaraciji na ALUO se to šele uvaja, zato je toliko bolj dobrodošlo, če ALUO in muzeji najdejo način za sodelovanje. V sezoni 2008/2009 je študentka restavradorstva Ana Resnik (takrat Bremšak) opravila diplomsko nalogo na predmetu iz Slovenskega etnografskega muzeja, in sicer je analizirala in restavrirala koroško avbo iz bogate zbirke pokrival SEM. Njena mentorica na ALUO je bila docentka mag. Tamara Trček Pečak, delovna mentorica v SEM pa mag. Ana Motnikar. Delo je potekalo v prostorih muzeja, del analiz pa so opravili v Restavratorskem centru v Ljubljani.

Koroške avbe

Ko slišimo besedo avba, si navadno predstavljamo žensko pokrivalo kot del tako imenovane "narodne noše". Po strokovni klasifikaciji je to avba z vrhom, pokrivalo z okroglim oglavjem in bogato vezenino nad čelom (Žagar 2004: 56).

Glede na oblikovni in funkcionalni razvoj poznamo več vrst avb. Poleg ženskih so še moške in otroške (Žagar, 2004: 60, 64), po funkciji delovne in praznje (Makarovič 1996: 164–165), poročne, zimske¹ ... pa tudi po obliki so zelo različne. Lahko so mehke ali trde. Med mehke sodijo male avbe brez vrha, zavijače, jalbe, pintli ..., med trde pa štejemo avbe z vrhom, koroške kape², zlate avbe, kožuhovinaste avbe ... (Žagar 2004: 64).

152

Ženska avba, ki smo jo izbrali za diplomsko delo, sodi med koroške avbe.

Korošice v Rožu, Podjuni in Mežiški dolini so konec 18. stoletja in vsaj do sedemdesetih let 19. stoletja nosile avbo, ki je bila po obliki povsem drugačna od drugih tipov avb. Po osnovnem kroju je šlo za glavi priležno krojeno pokrivalo iz dveh delov: vrhnjega naglavnega (temenskega) dela in zadnjega zatilnega dela, ki mu v Mežiški dolini rečejo *zadjek*, v Podjuni pa *porta*. V primerjalni tuji literaturi se ta tip avbe imenuje Bodenhaube in je obravnavan kot osnovna oblika, iz katere naj bi se razvili vsi drugi tipi (Žagar 2004:82).

Na Koroškem je evidentiranih več tipov avb, ki se med seboj razlikujejo tako po kroju kot po krasilnih tehnikah. T. i. črno avbo so ženske nosile v Rožu in Podjuni (Makarovič 1996: 164, Makarovič 1999: 168), brokatno avbo s čipkastim robom v Podkorenu in Mežiški dolini in pintl v Ziljski dolini (Makarovič, Dolenc 1991: 96). Evidentirane so bile tudi zlate avbe (Žagar 2004: 83).

Izbrana avba sodi med brokatne avbe s čipkastim robom.

Opis predmeta

Avba se v inventarni knjigi SEM nahaja pod inventarno številko EM 1544. Iz inventarne knjige žal nista razvidni natančnejša provenienca in čas izdelave. V kataloškem zapisu pod številko 104 v monografiji Janje Žagar *Pokrivala* piše, da gre za "glavi prilegajočo se avbico iz rumene brokatne svile z vtkanimi raznobarnimi cvetličnimi šopki in zlatimi kovinskimi nitkami, z utrjenim čipkastim čelnim delom. Brokatni del avbice je podložen z belim lanenim platnom. Na globoko vrezanem čelnem delu in polkrožnih stranskih delih (močnejše utrjenih) utrjuje avbico črna tilasta čipka (š – 4 cm) z ročno šivanim srčastim vzorcem in vstavljeno žico. Šiv na temenu in zatilju prekriva pozamenterijski trak (š – 4,5 cm, d – 15,5 cm). Spodnji zatilni rob je raven in prirejen na zadrgovanje z vrvicama, ki ju ni več; namesto tega sta ob luknjicah našiti vrvici. Nad spodnji rob je v sredini našita dvozančna pentlja iz svilene traku krem barve z belimi in rožnatimi vtkanimi cveticami (dz – 14 cm, dt – 50 cm, št – 5,1 cm); trakova sta diagonalno odrezana" (Žagar 2004: 374).

¹ Funkcijsko, regionalno in časovno raznolikost avb podrobno opisuje Janja Žagar v knjigi *Pokrivala* (str. 54–69).

² Avba se je imenovala tudi kapa. Med oblačilnimi viri je kapa prvokrat omenjena pri opisu ženske noše leta 1838 (Makarovič, Oblačilna kultura v Rožu: 1996: 164).

Glede na obliko torej lahko rečemo, da je avba sestavljena iz treh delov: naglavnega dela, črne tilaste čipke in pentlje, s stališča materialov pa iz štirih, saj je naglavni del sestavljen iz platnene podloge in zgornjega brokatnega dela.

Mikroskopske analize vlaken so pokazale, da sta pentlja in črni til svilena, brokatni del je iz nemerцерiziranega³ bombaža in kovinskih (pozlačenih in posrebrenih) trakov, podloga pa je, kot piše že v inventarni knjigi, lanena.

Avba pred konservatorsko-restavratorskimi posegi, SEM Ljubljana (foto: Ana Resnik)

Analiza stanja koroške avbe pred restavriranjem

Črna tilasta čipka, s šivanim srčastim vzorcem in vstavljeno žico, je bila na več mestih strgana, ponekod pa je ni bilo več. Žica, ki je napenjala čipko, je bila ovita z nitjo, vendar je na nekaterih mestih ta odpadla. Zaradi vpliva atmosferilij⁴ je bila čipka zelo krhka in nekoliko obledela.

Tudi brokatni del avbe je bil precej poškodovan. Pozlačeni trakovi, prvotno enakomerno razporejeni po celotni površini avbe, so na nekaterih delih že povsem odstopili, ponekod pa jih sploh ni bilo več. Nekatere raztrganine so bile zelo neveselje zašite z debelim belim sukancem, verjetno zgolj zato, da bi preprečili nadaljnje poškodbe. Druge so ostale nedotaknjene. Podobne poškodbe najdemo tudi na pozamenterijskem traku, ki je zaradi raztrganih šivov na posameznih delih odstopal.

³ Nemerцерizirano bombažno vlakno je ploščato in z dobro vidnimi zavoji. V procesu mercerizacije se ti zavoji izgubijo, vlakna postanejo bolj okrogla in zato samo z mikroskopiranjem težje dokazljiva.

⁴ Atmosferilije – vse fizikalno in kemično delujoče snovi v spodnjih plasteh atmosfere (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>).

Nošnja avbe je pustila posledice na laneni podlogi v obliki temno rjavih madežev po vsej površini. Zanimivi so bili tudi barvni madeži, ki so bili posledica topljenja vodotopnih barv na brokatnem delu. Na posameznih mestih so bili vidni manjši rjasti madeži neznanega izvora.

Inventarna številka na levi strani notranjega dela avbe je bila napisana neposredno na predmet z nevodotopnim pisalom, kar je po današnjih kriterijih pisanja inventarnih številk popolnoma nesprejemljivo.

Pentlja je bila enakomerno umazana, sicer pa dobro ohranjena. Le na enem mestu je bila manjša raztrganina.

154 Dileme

Restavriranje predmeta je pravzaprav agresiven poseg, ki predmet spremeni, zato moramo zelo temeljito premisliti, kaj bomo naredili in česa ne. Pri restavriranju oblačil je nekaj pogostih vprašanj, na katera si moramo odgovoriti pred posegom:

- Ali bomo predmet razdrli ali ne; če da, do kolikšne mere?
- Kaj bomo storili s “popravki”, ki so nastali v času uporabe predmeta?
- Kaj storiti z neprimernimi konservatorsko-restavratskimi postopki v preteklosti?
- Katere so tiste informacije, ki jih z restavriranjem lahko izgubimo, oziroma, kako naj jih vendarle ohranimo?
- Naj manjkajoče dele nadomestimo; če da, s čim?

Zavedati se moramo, da univerzalnih odgovorov ni.

Da smo za diplomsko delo izbrali ravno to avbo, ni naključje, saj so se ob njej zastavljala vsa našeta vprašanja.

Odločitve

Razdiranje

Prvo in temeljno vprašanje je bilo, ali naj avbo razdremo ali ne. Argumenti proti razdiranju so bili, da s tem izgubimo originalne šive, če je predmet krhek ali poškodovan, pa se pri razdiranju lahko dodatno poškoduje. Tudi splošno mnenje stroke je, naj na predmetu ne izvajamo nobenih nepotrebnih posegov in ne počnemo stvari, s katerimi bi lahko povečali poškodbe. S čim manj posegi naj bi poskusili dobiti čim boljši rezultat.

Argumentov za razdiranje pa je bilo v našem primeru več. Ker je bila avba podložena, so bile raztrganine na nekaterih predelih težko dostopne. Ponekod so bile poškodbe takšne, da so zahtevale podlaganje, to pa ni mogoče, če notranja stran ni dostopna. Podloga je bila umazana in je ne bi mogli oprati, če bi ostala na brokatnem delu, ker so cvetice z brokatnega dela puščale barvo.

Odločili smo se torej, da avbo razdremo. Še en razlog je botroval takšni odločitvi: s tem, ko bi jo razdrli, bi prišli do dodatnih informacij o postopku izdelave in uporabljenih materialih.

Predhodni popravki

Pri restavriranju se pogosto srečamo s popravki, ki so bili narejeni že v času uporabe predmeta ali pa z nedokumentiranimi starimi restavratorskimi posegi. Žal tega vedno ne znamo razlikovati. Kadar je bil nekorekten poseg izveden v muzeju, se običajno laže odločimo. Če je le mogoče, ga odstranimo in nadomestimo s primernejšim (npr. belo debelo nit s tanjšo, primernejše barve, lepilni trak s prišitim trakom itd.).

Drugače je, če je popravek nastal v času uporabe: v tem primeru je to dokument, ki pripoveduje o znanju in veščinah ljudi, o njihovem odnosu do posameznih stvari, o materialih nekega časa in še marsikaj. Takšnega popravka ne gre kar avtomatično zavreči in nadomestiti z novim. Potreben je posvet s kustosom, ki bo pomagal oceniti, kaj nam te informacije pomenijo. In če se na koncu odločimo, da bomo star neustrezen popravek nadomestili z novim, mora biti prvotno stanje zelo natančno dokumentirano.

155

Pri naši avbi ni bilo popolnoma jasno, ali so bili dokaj neestetski popravki na brokatnem delu delo restavratorja v preteklosti ali nekdanje uporabnice. Ker je avba pretežno zlata in lepo okrašena, je bila v času uporabe zelo verjetno bolj okras kot zaščita pred mrazom – zato smo se odločili, da ji povrnemo vso potrebno estetiko. Seveda pa smo popravke zelo natančno dokumentirali.

Stari popravki na avbi so preprečevali nadaljnje trganje, vendar so bili neestetski (foto: Ana Resnik)

Informacije, ki jih z restavriranjem lahko izgubimo

Rekli smo že, da z restavriranjem lahko izgubimo del informacij o predmetu. Omenili smo šive, popravke ... Vendar to še ni vse. Ker različne nečistoče predmetu lahko škodijo, sta čiščenje in pranje zelo pogosta, skoraj nujna postopka vsakega restavriranja – a se veliko informacij izgubi ravno s tem (Eastop, Brooks 1996: 687).

Že sama umazanija je zgovorna: kje in kako je predmet umazan, nam lahko zelo veliko pove o njegovi uporabi, o lastnostih in navadah nekdanjega lastnika; če bi se lotili natančnejših raziskav (kemijske analize, raziskave DNK), pa je umazanija na predmetu lahko bogat vir informacij.

S pranjem se ponavadi uspešno znebimo gub. Včasih sicer to hočemo, pogosto pa ne. Gube so lahko narejene namenoma: kot krasilni element ali za zagotavljanje določene oblike, oziroma so posledica načina nošnje, zavezovanja in podobno. V takem primeru moramo pred pranjem točno označiti položaj in obliko gube, da jo lahko obnovimo. Naša avba je imela za vsakim ušesom nakazani dve gubici. Verjetno sta bili nekoč zašiti in narejeni zato, da bi se avba boljje prilagala glavi, žal pa sledov sukanca nismo našli. Zato smo se odločili, da obdržimo trenutno stanje (torej obdržimo gubice, a jih ne prišijemo) in avbe ne poskušamo vrniti v stanje, kakršno je bilo ob izdelavi, ker ga nismo natanko razpoznali.

Še ena zelo pogosta nevšečnost se pojavlja pri pranju: krčenje. Seveda moramo predmet pred pranjem natančno izmeriti in narediti skico ali fotografijo z merilom. Sušiti pa moramo, če je le mogoče, v napetem stanju.

Odločili smo se, da operemo pentljo in podlogo. Obe sta bili svetli, tako da je umazanija kvarila videz, in dovolj trdni, da sta brez problemov prenesli pranje. Tila nismo prali, ker je bil preveč poškodovan in napet na kovinsko žico, naglavnega dela tudi ne, ker je pretežno iz kovinskih niti, barve vtkanih rož pa so se razlivala v vodi.

Nadomeščanje manjkajočih delov

Manjkajoči deli predmeta vedno znova izzovejo cel kup vprašanj in težav. Najhuje je, če sploh ne vemo, kaj manjka (npr. ovratnik, pentlja). Če je iz literature razvidno, da imajo vse avbe nekega tipa pentljo, naša pa ne, se zastavlja dilema: naj jo razstavimo brez pentlje in ne posredujemo celovite informacije ali naj se odločimo za nadomestno pentljo? V drugem primeru dodamo stilizirano pentljo, saj mora biti jasno, da ne gre za originalen del predmeta. Naša avba je k sreči imela pentljo, pač pa na zatilju ni imela napeljanega traku za zavezovanje, kakršnega imajo vse druge podobne avbe iz zbirke SEM. Trakova, ki sta bila našita namesto tega, sta bila verjetno dodana naknadno. Odločili smo se, da tega ne bomo spreminjali.

Precej bolj moteče so bile velike luknje v tilasti čipki, prevelike, da bi jih lahko "potegnili skupaj", proti nadaljnjim poškodbam pa jih tudi nismo imeli na kaj fiksirati. Razmišljali smo o podlaganju s črnim krepelinom⁵, kar bi sicer bila korektna rešitev, a se je izkazala kot nekoliko neestetska. Imeli smo srečo, da nam je v prosti prodaji uspelo dobiti popolnoma enak til, kot je na obrobi, in da smo z njim lahko zapolnili dve največji raztrganini.

⁵ Krepelin je zelo tanka, skoraj nevidna tkanina. Običajno je svilen, lahko pa je tudi iz umetnih vlaken. Uporablja se v restavraciji za podlaganje in utrjevanje tankih tkanin. Zaradi njene prosojnosti jo lahko uporabljamo tudi za "sendvično tehniko" oziroma jo lahko, pobarvano v ustrezni niansi, fiksiramo na lice tkanine.

Izvedeni konservatorsko-restavratorski posegi

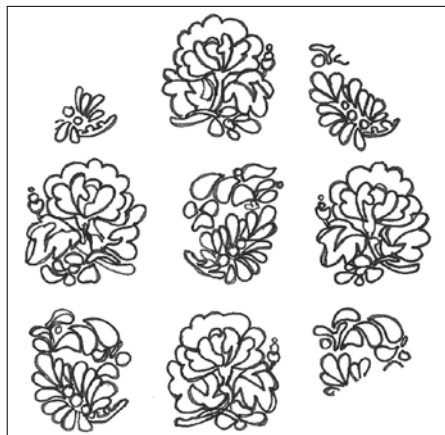
Dokumentiranje in razdiranje avbe

Pred razdiranjem avbe smo naredili temeljito fotodokumentacijo šivov ter nekaj slik in opisov, ki so nam bili pri ponovnem sestavljanju v veliko pomoč. V dokumentacijo smo dodali še fotografije zunanje in notranje strani, natančne mere, podatke o materialih in tehnikah izdelave ter opis stanja. Izdelali smo tudi risbe vzorca tkanine in kroj predmeta.

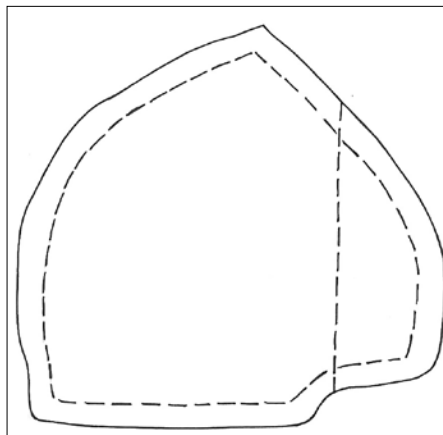

Avba razstavljena na štiri dele: naglavni brokatni del, lanene podloga, tilasta čipka in svilena pentlja (foto: Ana Resnik)

Skica cvetličnih šopkov z leve polovice brokatnega dela koroške avbe.

Skica kroja leve polovice podloge koroške avbe – prekinjena linija označuje šive.

Suho čiščenje

Pred pranjem smo s površine tkanine najprej odstranili umazanijo, ki se še ni sprijela z vlakni. Za to smo uporabili sesalnik z nastavljivim zračnim vlekom (Ilec 2004:7). Da ne bi poškodovali površine ali celo posesali koščkov tkanine ali vlaken, smo sesali skozi sintetično mrežico. Mrežica je bila napeta na kovinski okvir, da smo jo lažje premikali po predmetu.

Sesanje pentlje skozi sintetično mrežico (foto: Jožica Mandelj Novak)

Odstranjevanje rje

Na površini lanene podloge avbe so bili neenakomerno razporejeni manjši rjasti madeži. Rja na tekstilu ni nezaželena samo zato, ker je neestetska, temveč tudi zato, ker pospešuje razgradnjo vlaken (Motnikar 2002: 16). Ker tkanino lahko poškodujejo tudi sredstva za odstranjevanje rjastih madežev, moramo biti tudi pri postopkih odstranjevanja izredno pazljivi. Postopek odstranjevanja rje se izvaja vedno pred pranjem in s temeljitim izpiranjem, ker morebitni ostanki sredstva na blagu lahko zelo poškodujejo vlakna.

Zaradi dobrega stanja podloge smo se odločili, da madeže odstranimo s *Ferexom*⁶ iz serije čistil Detaprofi firme Büfa. To je komercialno sredstvo za odstranjevanje rjastih madežev in kovin s tekstila, ki ga uporabljajo v kemičnih čistilnicah (Motnikar 2002: 39). Sredstvo je primerno za odstranjevanje manjših in intenzivnejših madežev, takšnih, kakršni so bili na podlogi. Nanos mora biti omejen zgolj na rjast madež, da ne bi po nepotrebem prišlo do poškodb ostalih vlaken. Po večkratnih nanosih omenjenega sredstva smo rjaste madeže skoraj popolnoma odstranili.

⁶ Proizvajalec navaja, da sredstvo vsebuje fosforjevo (V) kislino in amonijev hidrogendifluorid. Neoodstotna raztopina ima pH 4.

Pranje podloge in pentlje

Proces pranja je sestavljen iz treh faz (Ilec 2004:10):

- omakanje⁷ tekstilij v pralni kopeli;
- odstranjevanje umazanije s tekstilij;
- preprečevanje ponovnega nalaganja umazanije na površino tekstilij.

Te faze so časovno omejene, ker s podaljševanjem posamezne faze ne dosežemo boljšega učinka, temveč nasprotno. Zato namesto podaljševanja časa raje menjamo pralne kopeli.

Za pranje muzejskega tekstila nikoli ne uporabljamo komercialnih detergentov, ker ti vedno vsebujejo še veliko drugih primesi, ki na starem tekstilu niso zaželene: dišave, antipenilce, encime, belila in optična belila, mehčalce vode in še marsikaj. Uporabljamo posebna pralna sredstva z znano kemijsko strukturo in brez dodatkov. Vedno peremo v prečiščeni vodi⁸. Za to je več razlogov: sama po sebi je dobro topilo za marsikatero vrsto umazanije, bolje raztaplja pralna sredstva, kalcijeve soli, ki so v običajni trdi vodi, lahko reagirajo z detergenti in tvorijo "siv film" na površini tkanine, kovine v vodi pa lahko povzročajo razne oksidativne procese in prek njih razgradnjo vlaken.

Ker je bila svilenen pentlja avbe v zadovoljivem stanju, ni bilo resnejšega tveganja za poškodbe vlaken. Oprali smo jo v demineralizirani vodi z dodatkom neionogenega detergenta *Etolat N 99 (TEOL)*. Zaradi občutljivosti svile na visoko temperaturo smo pripravili vodno kopel s temperaturo 22 °C.

Na laneni podlogi so bili barvni madeži natanko pod vzorci rož iz brokatnega dela, kar je kazalo na to, da so barve vodotopne in so prehajale na podlogo. To je potrdil tudi test barvne obstojnosti.

Da se nam pri pranju podloge barve ne bi nekontrolirano razlile, samo madeže najprej lokalno odstranili. Demineralizirano vodo smo po kapljicah nanašali na madeže in jih podložili z vpojno tkanino. Vodotopne barve so se na ta način prenesle na podloženo tkanino in tako smo madeže odstranili. Podlogo smo nato še oprali z anionaktivnim detergentom *Teril TLP (TEOL)* pri temperaturi 30 °C. Po končanem pranju obeh delov je sledilo izpiranje v petih kopelih. Izpiranje je prav tako pomembna faza pranja, saj je treba odstraniti tako umazanijo kot ostanke pralnih sredstev. Kakršni koli ostanki pralnih sredstev in drugi dodatki, ki ostanejo na tekstilu, privlačijo umazanijo in pospešijo razgradnjo vlaken. Da bi dosegli optimalen učinek izpiranja, moramo izpirati pri enaki temperaturi, kot smo prali, sicer se nam lahko zgodi, da se umazanija ponovno "usede" na predmet. To smo upoštevali v obeh primerih.

Izpiranju je sledilo sušenje in ravnanje svilenega traku in podloge. Pentljo in podlogo smo sušili tako, da smo ju podložili na ravno površino, popivnali z vpojno tkanino in poravnali. Pri tem smo pazili, da sta bila votek in osnova pravokotna drug na drugega. Nato smo oba kosa obtežili s steklenimi ploščicami in kovinskimi obtežilniki.

⁷ Omakanje je prodiranje tekočin v kapilarna področja vlaken, ob čemer se izpodriva zrak. Hitrost omakanja je večja v mehki vodi ali če vodi dodamo omakalna sredstva.

⁸ To je voda brez težkih kovin in kalcijevih in magnezijevih soli. Kar v prosti prodaji kupimo kot "destilirano vodo" za akumulatorje in likalnike, je v resnici demineralizirana voda in za naše potrebe popolnoma zadošča. Prava destilirana voda (pridobljena z destilacijo) je bistveno dražja, uporablja se v medicini, farmacevtski in kozmetični industriji itd.

Pranje svilene pentlje (foto: Ana Resnik)

Sušili smo ju s hladnim fenom in nato še na zraku.

Inventarna številka, napisana na podlogi, je kljub pranju ostala enako vidna, brez znakov razbarvanja. Čeprav taka inventarizacija ni pravilna, je z drugimi sredstvi nismo poskušali odstraniti.

Tu lahko omenimo še pravilno pisanje inventarnih številk na muzejske predmete. Tekstilnih muzejskih predmetov ne smemo nikdar označevati direktno na original. Inventarne številke s pisalnim strojem ali s tušem napišemo na bombažne ali svilene trakce, nato pa trakce s številko prišijemo na predmet (Pajagić Bregar, 2006: 8).

Podlaganje in stabiliziranje poškodb na brokatnem delu

Po odstranjevanju prvotnih šivov in razdiranju avbe na posamezne dele se je izkazalo, da je avba bolj poškodovana, kot smo pričakovali. Zaradi količine raztrganin ter razrahljanih niti smo se odločili, da poškodb ne bomo podlagali samo lokalno, temveč bomo podložili cel brokatni del. Zato smo morali najti ustrezno podporno tkanino.

Osnovno vodilo pri izbiri podloge je, da izbrana tkanina ne sme biti preveč toga in močna. Mora biti dovolj mehka in voljna, da se lepo prilega originalu, in po možnosti nekoliko lažja od tkanine, ki jo podlagamo. Najnežnejšo podlogo zagotavlja svilen krepelin, ki pa v našem primeru zaradi obsega poškodb in prevelike razlike v debelini materiala ni bil primeren. Za podloge lahko uporabljamo tudi bombažne, lanene, svilene in volnene tkanine (Ilec, 2004:20). Odločili smo se, da za podlaganje brokatnega dela uporabimo tanko bombažno tkanino.

Ker obstaja možnost, da bi novo dodane tekstilije z apreturami⁹ vplivale na original in ga s tem poškodovale, smo podporno tkanino pred uporabo oprali v vroči vodi.

Izbira niti za šivanje je prav tako pomembna kot izbira materiala za podlaganje. Kjer želimo, da se šivi čim manj vidijo, običajno uporabljamo svilen nit, pobarvano v ustreznem barvnem tonu. Po debelini je tanjša kot las, vendar dovolj močna in elastična, da daje stari tkanini podporo. Ta nit naj bi bila šibkejša od originalne tkanine, da se pri morebitnih obremenitvah strga nit in ne tkanina. Za utrjevanje oziroma fiksiranje odstopajočih kovinskih niti smo tudi mi uporabili svilene niti, ki smo jih pred tem dali ustrezno pobarvati¹⁰.

⁹ Apretura – dokončna obdelava materiala za lepši videz, boljšo kakovost (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>).

¹⁰ S kovinsko kompleksnimi barvili je nit pobarvala strokovnjakinja za barvanje Marina Čurin iz Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož.

Podlaganje brokatnega dela z novo dodanim tekstilom (foto: Ana Resnik)

Šivanje tilaste čipke (foto: Ana Resnik)

Krojenje podporne tkanine je potekalo tako, da smo najprej prerisali kroj originalne podloge na papir, nato pa ga s papirja prenesli na material za podlaganje. Tega smo zaradi lažjega prilagajanja polkrožni avbi razdelili na polovico. Eno polovico bombaža smo z bucikami začasno pritrdili na notranjo stran avbe, seveda tam, kjer je bila avba najmanj poškodovana. Po tako nameščeni vmesni podlogi je bilo možno šivanje raztrganin – najprej manjših in nato večjih – s prednjim in vpetim vbodom. Ta dva vboda se tudi sicer v restavraciji največkrat uporabljata. Na vloženo bombažno podlogo smo najprej pritrdili razrahljane bombažne niti (z enim šivom največ po tri skupaj), šele nato so prišli na vrsto pozlačeni kovinski trakci.

Šivanju prve polovice avbe je sledilo še šivanje druge polovice, ki je bila bistveno bolj poškodovana.

Šivanje tilaste čipke

Za šivanje tilaste čipke smo uporabili črno svileno nit, pobarvano s kovinsko kompleksnimi barvili. Izredno občutljiv material je zahteval visoko pazljivost pri vseh postopkih, da ne bi prišlo do še večjih poškodb.

Na posameznih delih til ni bil le raztrgan, temveč je manjkal. Tam smo manjkajoči deli zapolnili z novim tilom podobne sataste strukture in sestave. Zaradi možnosti razbarvanja (kupili smo že obarvan til) in možnosti krčenja smo ga pred uporabo oprali v vroči vodi.

Novi til smo prilagodili velikosti in obliki manjkajočega dela in ga potem “spojili” z originalom, prav tako s črno obarvano svileno nitjo. Kljub temu, da sta struktura in barva vstavljenega tila podobni originalnemu, se zaradi šivov še vedno loči originalni del od dodanega.

Ravnanje kartona

Kartona, ki sta bila prišita na podlogo, da bi dodatno utrjevala del pri ušesih, sta bila upognjena in nagubana, tako da smo ju morali zravnati. Zanimivo je, da sta bili to kar igralni karti.

Po posvetovanju s konservatorji-restavratorji iz Arhiva republike Slovenije smo se odločili, da ju poravnamo v improvizirani vlažilni komori (poveznjeni stekleni posodi), v kateri smo z mokrimi krpami dosegli stodontno zračno vlago. Po enodnevnem vlaženju je bil karton dovolj zmehčan, da smo ga lahko izravnali. To smo storili tako, da smo kartona položili med pivnike in obtežili s steklenimi ploščami in svinčnimi utežmi. Pivnike smo toliko časa menjali, da sta bila kartona ravna in popolnoma suha.

162 Pred ponovno namestitvijo v avbo smo ju še nekaj dni opazovali, da smo se prepričali, če ostaneta ravna tudi po odstranitvi uteži.

Improvizirana vlažilna komora (foto: Ana Resnik)

Hrbtni del kartonov pred ravnanjem
(foto: Ana Resnik)

Lice kartonov po ravnanju (foto: Ana Resnik)

Sestavljanje avbe

Če ne prej, se nam pri ponovnem sestavljanju predmeta dobra dokumentacija bogato poplača. Brez natančno fotografiranih in popisanih šivov, plasti materiala, gubic in podobnih detajlov bi bilo ponovno sestavljanje razdrte avbe zelo vprašljivo.

Pri sestavljanju smo vse šive želeli kar najbolj približati prvotnemu stanju. Shranjeni sukanci, ki smo jih odstranili pred začetkom restavriranja, so nam služili pri izbiranju novih. Novo dodani sukanci so ustrezali originalnim po strukturi, debelini in barvi. Stari šivi so bili že dotrajani in ponekod niso več opravljali svoje funkcije, zato smo jih nadomestili z novimi. Pri ponovnem šivanju kartonov na originalno podlogo smo bili pozorni tudi na to, da so šli novi šivi skozi iste luknje v kartonu kot prvotni in da ni prihajalo do novih poškodb.

163

Restavrirana avba na zanjo narejenem podstavku (foto: Ana Resnik)

Shranjevanje

Še tako dobro opravljen konservatorsko-restavratorski poseg nima pravega smisla, če ne poskrbimo za to, da je predmet v bodoče korektno shranjen oziroma razstavljen. Pravilna hramba pa vključuje marsikaj: ustrezno relativno zračno vlago (50–55 %), temperaturo (18–22 °C), čim manj svetlobe (za razstavljanje do 50 luksov, za shranjevanje popolno temo), odsotnost prahu, škodljivih plinov in ustrezno podporo, da ne prihaja do nezaželenih obremenitev. V ta namen smo iz ekspaniranega polistirena¹¹ naredili podstavek v obliki glave in ga oblekli z opranim in ustrezno krojenim nebeljenim bombažem. Tak podstavek je primerna podpora avbi tako na razstavi kot v depozu. V pentljo smo vstavili zanki iz prozorne poliestrške folije *melinex*, s tem poudarili njeno obliko in preprečili morebitno gubanje.

¹¹ Naziv stiropor je postal sinonim za ekspanirani polistiren (skrajšano EPS) (www.novolit.si).

Na ta način je trenutno v depou pospravljena samo ena avba, delali pa bomo na tem, da bi bile prej ko slej tako pospravljene vse – tudi če ne bodo restavrirane.

Zaključek

Na restavratorski smeri Akademije za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani ni veliko študentov, ki bi si za diplomsko nalogo zaželeli dela s tekstilom. Morda zato, ker je le malo ljudi v Sloveniji, ki se s tem profesionalno ukvarjajo, ali zato, ker te možnosti nihče ne propagira. Tudi restavratorji v muzejih ne pomislimo dovolj pogosto, da lahko kakšen svoj problem, za katerega nam pri rednem delu zmanjkuje časa, rešimo v okviru diplomskih nalog.

164 Sodelovanje ALUO in SEM se je v tem primeru izkazalo kot zelo uspešno. SEM je prispeval material, prostor in znanje, ALUO pa poleg svojega znanja še analize in ure vložnega dela. Restavriranje tekstila je namreč zelo zamudno – npr. samo utrjevanje brokatnega dela avbe je zahtevalo prek dvesto ur. SEM je s tem sodelovanjem pridobil raziskavo in kvalitetno restavriran muzejski predmet, ALUO pa novo izkušnjo z njim nekoliko tujim materialom in dobro diplomski nalogo, ki je dobila celo nagrado ALUO za diplomsko delo.

Glede na dobro izkušnjo, ki smo jo s tem pridobili, si želimo, da bi s takšnimi oblikami sodelovanja nadaljevali tudi v prihodnosti.

LITERATURA

BAŠ, Angelos

1987 *Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

EASTOP, Dinah; BROOKS, Mary

1996 To clean or not to clean: the value of soils and creases. V: *Preprints of the 11th Triennial Meeting of the ICOM Committee for Conservation, Edinburgh*. London: James and James. Str: 687–691.

ILEC, Eva

2004 *Tekstil*. V: *Priročnik: muzejska konservatorska in restavratorska dejavnost*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije. Str. 1–28.

LANDI, Sheila

1999 *Textile conservator's manual*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

MAKAROVIC, Marija

1991 *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi. Zv. 5, Zilja*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije; Celovec: Krščanska kulturna zveza.

1996 *Oblačilna kultura Slovenskega kmečkega prebivalstva v Rožu*. Celovec: Mohorjeva družba.

1999 *Oblačilna kultura Slovenskega kmečkega prebivalstva v Podjuni*. Celovec: Mohorjeva družba.

MOTNIKAR, Ana

2002 *Rja na bombažu in možnosti odstranjevanja: magistrsko delo*. Ljubljana: Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za tekstilstvo.

PAJAGIČ BREGAR, Gojka

2006 Inventarne številke na muzejskih predmetih. V: *Priročnik: muzejska konservatorska in restavratorska dejavnost*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije. Str. 1–16.

TÍMÁR-BALÁZSY, Ágnes; EASTOP, Dinah

1998 *Chemical principles of textile conservation*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

ŽAGAR, Janja

2004 *Pokrivala: zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.